

Mövzu 2

SOSIAL PEDAQOJİ TƏDQİQAT METODLARI

Plan:

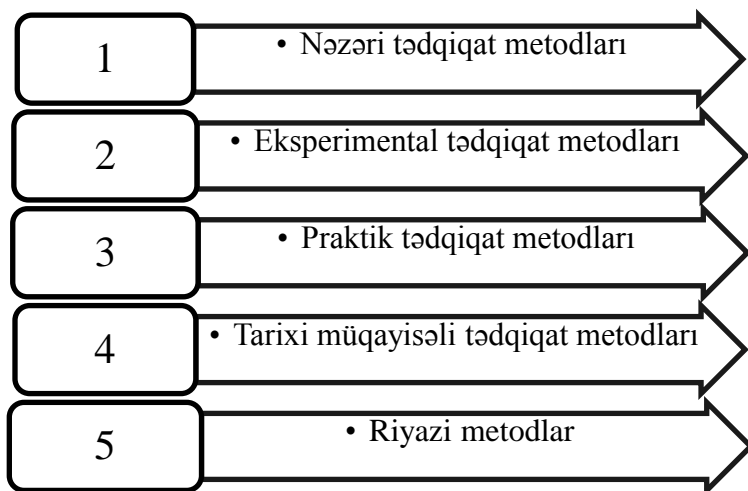
1. Sosial pedaqogikanın tədqiqat metodları. Nəzəri tədqiqat metodları
2. Praktiki tədqiqat metodları
3. Tarixi-müqayisəli və eksperiment tədqiqat metodları
4. Riyazi metodlar

İstifadə olunan ədəbiyyat:

1. Ağayev Ə.Ə., Rzayeva Y.T. və b. Sosial pedaqogika. Bakı, 2008
2. Əlizadə H.Ə., Mahmudova R.M. Sosial pedaqogika. Dərslik, Bakı, 2013
3. İsmixanov M., Vəliyeva S. Sosial pedaqogika. Bakı, 2013
4. Rüstəmov F., Paşayev Ə. Pedaqogika. Bakı, Elm və təhsil, 2010
5. İbrahimov F.N., Hüseynzadə R.L. Pedaqogika. Bakı, 2012

1. Sosial pedaqogikanın tədqiqat metodları. Nəzəri tədqiqat metodu

Obyektiv reallığı dərk etmə yollarına, qaydalarına tədqiqat metodları deyilir. Hər bir elm metodların köməyi ilə öyrəndiyi predmet haqqında informasiya toplayır, alınan məlumatları təhlil edir, müəyyən biliklər sisteminə qoşulur. Pedaqogikanın tədqiqat metodları çoxdur. Prof. N.M.Kazımovun fikrincə, onların mənbəyinə görə şərti surətdə 5 qrupa bölmək olar.

Prof. N.M.Kazımovun fikrinə əsaslanaraq, sosial pedaqogikanın qeyd olunan qruplar üzrə tədqiqat metodlarını izah edək:

Nəzəri-tədqiqat metodları. Nəzəri tədqiqat adətən sosial pedaqogikanın köklü problemləri üzrə aparılır. Cəmiyyətin tərbiyə imkanları, sosial tərbiyənin məzmunu, şəxsiyyətin sosiallaşması, sosial pedaqogikanın başqa elmlərlə (məsələn, sosiologiya, demoqrafiya, psixologiya və s.) qarşılıqlı əlaqəsi və s. bu kimi problemlər köklü problemlərdən olub, əsasən nəzəri tədqiqat metodlarının köməkliyi ilə təqdim edilir. Sosial pedaqogikada nəzəri tədqiqatın əsas metodları kimi aşağıdakılar aid edilir: təhlil, tərkib, onların vəhdəti, induksiya və deduksiya və s. İnduktiv metod fikrin inkişafının xüsusi mühakimələrdən ümumi nəticələrə doğru getməsinə nəzərdə tutur. Deduktiv metodda əksinə olur, fikir ümumi mühakimədən xüsusi nəticəyə doğru inkişaf edir.

2. Praktik tədqiqat metodları

Praktik tədqiqat metodlarına aşağıdakılar daxildir: müşahidə, müsahibə, anketləşdirmə, fəaliyyət məhsullarının öyrənilməsi, sənədlərin öyrənilməsi və s.

Müşahidə. Müxtəlif elm sahələrində olduğu kimi sosial pedaqogikada da müşahidə metodundan geniş istifadə olunur. Bu metodun özünəməxsus xüsusiyyəti vardır: müşahidə

zamanı hər hansı bir sosial-pedaqoji hadisə onun baş verdiyi şəraitdə öyrənilir, başqa sözlə, bu və ya digər sosial pedaqoji hadisəni öyrənmək üçün onun baş verdiyi şərait dəyişmir.

Müşahidənin müxtəlif növlərini fərqləndirirlər. Müşahidə mahiyyətcə obyektiv metoddur. Müşahidəçi (yəni sosial pedaqoq), ilk növbədə, tədqiqatçıdır, lakin eyni zamanda həm də insandır və elə buna görə də onun müşahidələrində həmişə subyektiv amillər iştirak edir. Bəzən müşahidəçi bu və ya digər mühüm faktı nəzərə almır, hər hansı bir hadisəyə birtərəfli yanaşır və onu öz-özünə təhrif edir. Müşahidənin mötəbərliyini artırmaq və səhvlərə yol verməmək üçün faktları ciddi surətdə izləyərək mürəkkəb hadisələr haqqında fikir yürütmək lazımdır. Sosioloji tədqiqatlardan müşahidə adətən digər metodlarla yanaşı tətbiq olunur və spesifik məqsədlərə xidmət edir. Tədqiqatın məqsədindən asılı olaraq müşahidə ya fərziyyələr qurmaq üçün informasiya mənbəyi kimi istifadə olunur, ya da başqa metodlar vaistəsilə alınmış məlumatların yoxlanılmasına xidmət edir, onun köməyi ilə öyrənilən obyekt haqqında əlavə məlumatlar da əldə edilir.

Müsahibə. Pedaqoji ədəbiyyatda “pedaqoji müsahibə” və ya “intervyu” və “anketləşmə” metodları praktik metodlar sırasında nəzərdən keçirilir. Sosialologiyada isə müsahibə və anketləşmə sorğu metodları kimi xarakterizə olunur. Müşahidə metodunun köməyi ilə tədqiqatçı fərdin indiki zamanda real davranış faktlarını qeyd edərsə, sorğu metodu vaistəsilə tədqiqatçı fərdin keçmişdə və hal-hazırda onun niyyətləri və gələcək planları haqqında məlumat ala bilər. Tədqiqatçı fərdin subyektiv rəyləri, hissləri, davranış motivləri haqqında da dolğun məlumat almaq istəyi hallarda sorğu metodu xüsusilə əvəzəlməzdir. Sosiologiyada tələb olunan məlumatın xarakterinə, onun alınması metoduna və təfsir olunma tipinə görə **sorğu** aşağıdakı növlərə bölünür.

- 1) Müsahibə;
- 2) Anket sorğusu;
- 3) Sosiometrik sorğu;

Pedaqoji tədqiqatlarda sorğunun əsasən iki növündən-“pedaqoji müsahibə” və ya “intervyu” və “anketləşmə”dən istifadə olunur.

Anketləşdirmə. Sosial-pedaqoji tədqiqatda anket sorğusundan daha geniş istifadə olunur. Anket kompozisiyasına görə adətən 3 hissədən:

- 1) giriş hissəsi;

- 2) əsas hissə;
- 3) demoqrafik hissə (pasportçadan) ibarət olur.

Giriş hissə əslində “rəyi soruşanlara müraciətdir” və burada a) anket sorğusunun hansı təşkilat və elmi müəssisənin apardığı göstərilir; b) sadə və aydın şəkildə tədqiqatın məqsədi və onun nəticələrindən gələcəkdə necə istifadə ediləcəyi izah olunur; c) respondentin aparılan sorğuda şəxsən iştirak etməsinin (cavabların) vacibliyi və əhəmiyyəti qeyd edilir; ç) cavabların anonimliyinə təminat verilir; d) anketi doldurmaq qaydaları və geri qaytarmaq yolları aydın və dəqiq ifadə olunur.

Anketin əsas hissəsi üç növ suallar blokundan ibarətdir: I blok suallar respondentləri maraqlandırmaq məqsədi daşıyır; II blok suallar tədqiqatın əsas mövzusunun bilavasitə aidiyyəti olan məlumatların üzə çıxarılmasına xidmət edir; III blok suallar isə cavablardan əldə ediləcək məlumatları dərinləşdirməyə və dəqiqləşdirməyə imkan verir. Anketin əsas hissəsi ən böyük məzmununa görə ən mürəkkəb hissəsidir.

Anketin demoqrafik hissəsi respondentin şəxsiyyətinin obyektiv vəziyyəti və statusu (cinsi, yaş, ailə vəziyyəti, peşəsi və s.) haqqında sualları əhatə edir. Anket materialları təhlil olunanda bu məlumatlar zəruri surətdə nəzərə alınır.

Anket sualların xaotik yığılımı deyil, onların müəyyən tərzdə təşkil olunmuş ardıcılığıdır. Lakin sualları hazırlayarkən tədqiqatçı sorğu vərəqəsinin tərtibi ilə bağlı bəzi ümumi tələbləri də nəzərə almalıdır:

a) sorğu nəticələrinin etibarlılığını artırmaq məqsədilə hər hansı bir mövzu üzrə bir neçə sualın verilməsi yeganə bir sualın verilməsindən daha yaxşıdır.

b) respondentdən irəli sürülən fikirlə razılıq formasında cavab tələb edən suallardan istifadə edilərək təsdiq formasında olan sualları növbələşdirmək çox vacibdir. Bu cür konstruksiya bəzi respondentlərdə yaranan yalnız “bəli” və ya yalnız “xeyr” cavabını vermək adətini aradan qaldırmaq məqsədi güdür;

c) rəyi soruşulanlarda göstərilmiş alternativ suallara cavab verərkən diqqətli ilk alternativ üzərində cəmləşdirmək meylinin formalaşmasının qarşısını almaq üçün alternativlərin ardıcılığını daim dəyişdirmək lazımdır;

ç) mənaca vahid mövzu çevrəsində suallar seriası elə planlaşdırılmalıdır ki, respondent tədricən şüurlu sürətdə ən ümumi və açıq suallardan daha spesifik və konkret suallara keçə bilsin;

d) anketdə toxunulan mövzuların ardıcılığı elə planlaşdırılmalıdır ki, respondentdə anketin bütöv, tam və düşünülmüş, mənalı olması haqqında təsəvvür yaransın;

e) mövzudan-mövzuya keçid tədrici və rəvan olmalıdır. Anketin mənaca müxtəlif hissələri arasında heç bir kəskin keçid və fərq olmamalıdır. Bir mövzudan digərinə keçidlərlə mütləq bir neçə ya tamamilə neytral, ya da toxunulmuş mövzular arasında əlaqəni aydın göstərən sual yerləşdirmək lazımdır.

Sosiologiyada sorğunun əsas növlərindən biri **sosiometrlik sorğu** sayılır. Sosial pedaqoji tədqiqatın predmeti baxımından sosiometrlik sorğu əhəmiyyətlidir.

Şagirdlərin fəaliyyət məhsullarının təhlili metodu. Fəaliyyət məhsullarının təhlili metodunda özünəməxsus imkanları vardır. Şagirdlər həm təlim prosesində, həm də məktəbdənkənar vaxtlarda onlara verilən tapşırıqlar və maraqları əsasında müxtəlif tapşırıqlar yerinə yetirirlər (məsələn inşa yazır, şəkil çəkir, şeir və hekayə yazırlar). Bu işlər şagirdin fəaliyyət məhsulları olub, onların özündən asılı olmayaraq maraqlarını, motivlərini, hiss və həyəcanları əks etdirir. Sosial pedaqoq bu metodla öz tədqiqat obyektinin maraqlarını, motivlərini, hiss və həyəcanlarını və s.ni öyrənə bilir, onların təlimə və ayrı-ayrı fənlərə münasibətinin xüsusiyyətlərini və s.ni səciyyələndirən materiallar əldə edir.

Pedaqoji sənədlərin öyrənilməsi metodu. Pedaqoji sənədlərin öyrənilməsi elmi tədqiqat işində vacibdir. Tədris müəssisələrində, məktəbdənkənar tərbiyə ocaqlarında, müəssisə və təşkilatlarda tərbiyə işinin necəliyini öyrənən zaman tədris planları və proqramlarına, dərslər cədvəllərinə, şagirdlərin şəxsi işlərinə və başqa sənədlərə müraciət edilir. Bu sənədlərdə sosial pedaqoq üçün önəmli olan şagirdin inkişaf dinamikası və həyatının müxtəlif məqamlarında baş verən hadisələr öz əksini tapır. Sosial pedaqoq bu incəlikləri öyrənmədən, şagirdin sonrakı inkişafı üçün yetkin metodika hazırlaya bilməz. Bu istiqamətdə pedaqoji sənədlərin öyrənilməsi metodu sosial pedaqoq üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi. Tanınmış alim-metodistlərin fikrincə, pedaqoji təcrübənin nə dərəcədə səmərəli olması çoxcəhətli anlayışdır və onu müxtəlif səviyyələrdə təhlil etmək olar. Vaxtilə pedaqoji təcrübənin səmərəsini əsasən, şagirdlərin bilik,

bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə görə qiymətləndirirdilər. Müəllimin pedaqoji səriştəsini təkcə həmin göstəricilərlə araşdırmaq az qala ənənəyə çevrilmişdir. Lakin bu əslində birtərəfli, məhdud ənənə idi. Müasir elmi-metodik meyarlara görə, pedaqoji təcrübəni öyrənərkən şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsi ilə yanaşı, onların ümumi inkişafı və tərbiyəlilik səviyyəsi də hökmən nəzərə alınmalıdır.

Pedaqoji təcrübə nəzəriyyə ilə ayrılmaz vəhdətdə inkişaf etməlidir. Onların vəhdəti pozulanda təlimdə formalizm halları əmələ gəlir, pedaqoji təcrübədə ciddi nöqsanlar meydana çıxır. Pedaqoji təcrübəni öyrənərkən məhz bu cəhətə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Məktəb təcrübəsini müqayisəli şəkildə, yəni öz-özlüyündə təkcə ayrı-ayrı müəllimlərin deyil, məhz qabaqcıl və adi müəllimlərin iş təcrübəsini öyrənmək məsləhətdir. İş təcrübəsində müsbət cəhətləri daha qabarıq şəkildə üzə çıxarmağa, nöqsanları aradan qaldırmağa, xüsusilə müsbət cəhətlərin və mövcud nöqsanların inkişaf meyllərini müəyyən etməyə, mənfi meyllərin qarşısını almağa daha çox diqqət yetirilməlidir. Müəllimlərin yalnız iş təcrübəsini təhlil etməklə kifayətlənmək olmaz, onlarla birlikdə məsələnin mahiyyətini ətraflı aydınlaşdırmaq, pedaqoji təcrübəni daha da təkmilləşdirmək zəruridir.

Pedaqoji konsilium. Pedaqoji konsilium metodu Y.K.Babanskinin rəhbərliyi ilə eksperimental məktəblərin iş təcrübəsində təcridən bərqərar olmuşdur. Konsilium tibb terminidir. Pedaqoji təcrübədə pedaqoji konsiliumun imkanlarından geniş istifadə olunur: sosial pedaqog tədqiqatın hər hansı bir mərhələsində onun nəticələrini müvafiq sinfin rəhbəri və həmin sinifdə dərs deyən müəllimlərlə birlikdə müzakirə edir, müəyyən faktları dəqiqləşdirir, həmin sinifdə tərbiyə işinin ümumi strategiyasını və taktikasını müəyyən edir.

3. Tarixi-müqayisəli və eksperimental tədqiqat metodları

Tarixi-müqayisəli tədqiqat metodunun əhəmiyyəti aydındır. Sosial pedaqogikada müxtəlif ölkələrdə və ya müxtəlif tarixi dövrlərdə cəmiyyətin tərbiyə imkanları, sosial tərbiyəçilərə məxsus xüsusiyyətlər və s. öyrənilərkən bu metod xüsusilə əvəzsizdir. Müxtəlif metodların müqayisəli təhlili onların oxşar və fərqli cəhətlərini araşdırmaq imkanını verir.

Sosial pedaqogikada eksperiment metodu. Sosial pedaqogikada eksperiment metodunun xüsusi yeri vardır. Eksperiment proqram üçün iki qrupun-eksperimental və nəzarət qruplarının yaradılmasını tələb edir. Eksperimental qrupla nəzarət qrupu bütün əsas yönümlərə görə bir-birinə oxşardır. Lakin eksperimental qrup eksperimentdə iştirak edir, nəzarət qrupu isə

bilavasitə iştirak etmir. Ancaq eksperimentdən əvvəl və sonra hər iki qrupda test yoxlaması keçirilir. İlk və son testlərin nəticələri müqaisəli təhlil olunur.

Pedaqogikanın başqa sahələrində olduğu kimi, sosial pedaqogikada pedaqoji eksperimentin müxtəlif növlərindən, N.M.Kazımovun qeyd etdiyi kimi, xüsusilə müəyyənləşdirici və dəyişdirici eksperimentdən istifadə olunur. Müəyyənləşdirici eksperimentdə hər hansı bir sinifdə (məktəbdə) və ya qrupda, məsələn, sosial tərbiyə işinin səviyyəsi üzə çıxarılır. Mövcud sosial-pedaqoji vəziyyəti təkmilləşdirmək lazım gəldikdə isə, dəyişdirici eksperimentdən istifadə olunur. Pedaqogikada R.Q.Qurbanova tərəfindən tətbiq olunan sosioloji metodlardan biri “ekspost fakto” (ex post facto) adlanır. Bu eksperimentin gedişində həm asılı olmayan, həm də asılı olan kəmiyyətlər, eləcə də tədqiqatçını maraqlandıran başqa kəmiyyətlərə aid məlumatlar toplanır. “Ekspost fakto” mahiyyətə retrospektiv təhlil metodu olub, fakt baş verəndən sonra onu şərtləndirən səbəbləri öyrənilməsinə imkan verir. Bu məqsədlə müvafiq sənədlər əsasında imkan dairəsində əsasən eyni olan, ancaq öyrənilən eksperimental kəmiyyətə görə bir-birindən fərqlənən iki qrup yaradılır.

4.Riyazi metodlar

Tədqiqat materialları kəmiyyət baxımından riyazi metodlarla işlənir. Müasir araşdırmalarda bu baxımdan aşağıdakılara xüsusi diqqət yetirilir:

- Məlumatlar kompüterə verilmək üçün kodlaşdırılır.
- Məlumatlar təsvir olunur: cədvəllər, diaqramlar və s. qurulur.
- Statistik metodlarla təhlil olunur.
- Riyazi cəhətdən modelləşdirilir.

Tədqiqat materiallarının kəmiyyət ölçüləri ilə təhlili onun kəmiyyət baxımından təhlili ilə bilavasitə bağlıdır. Son zamanlar N.V.Anikifiyeva tərəfindən bu iki təhlil üsulunu üzvü surətdə əlaqələndirmək imkanı verən maraqlı bir metod-**kvalimetriya** metodu tətbiq edilməyə başlanmışdır. Mütəxəssislərin fikrincə, pedaqoji kvalimetriya pedaqoji proseslərin təşkili keyfiyyətini qiymətləndirmək, pedaqoji tədqiqatlarda riyazi metodların tətbiqi zamanı özünü göstərən müəyyən formalizim hallarını aradan qaldırmaq, eləcə də təlim və tərbiyyənin diaqnostik məqsədlərini uğurlu həyata keçirmək imkanı verir.